

БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК “ДЕСЯТЬ РОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. 1917–1927” А. ЛЕЙТЕСА І М. ЯШЕКА: ПРЕДМЕТНА ГАЛУЗЬ І МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Як відомо, одне з основних призначень енциклопедій і довідників і, у тому числі, розміщених у них біографічних відомостей, – інформаційне. Одну з традиційних думок про призначення тематичних словників висловив доктор історичних наук Ю.І. Семенов: “Необходимое условие успешной работы ученого – знание всего того, что сделано в данной области как предшественниками, так и современниками. Превращение совокупности ученых, работающих в той или иной области науки, в подлинно научное сообщество предполагает знание их друг о друге. И здесь без словарей персоналий не обойтись. Без знания того, кто есть кто в данной научной дисциплине, ее развитие будет весьма затруднено” [1.-С.160-168].

Подивимося на енциклопедичні і довідкові видання з іншого боку. На наш погляд, крім інформаційного, тематичні словники виконують і іншу функцію: вони дозволяють, як в даному випадку (біобібліографічний покажчик “Десять років української літератури”), створити образ літератури конкретного часу: її інтелектуальний і людський потенціал, літературна карта України, літературні течії, культура взагалі в різноманітності її можливостей, організаційна структура літературного життя, особливості видавничої справи тощо. Такий підхід, наприклад, був апробований відомим російським соціологом Б. Дубініним на прикладі біографічного словника “Русские писатели. 1800–1917” (Т. 1, 2; 1989–1992) [2.-С.125-134].

Біобібліографічний покажчик А. Лейтеса і М. Яшека “Десять років української літератури” (1928) є унікальним для свого часу явищем в українській довідковій справі. Не втратив він свого значення і в наш час. На прикладі цієї праці ми хотіли б показати джерелознавчі можливості тематичних біобібліографічних покажчиків у гуманітарних дослідженнях. Ми навмисно не торкаємося бібліографічних і літературознавчих аспектів, бо це є предметом дослідження інших дисциплін.

Однією з особливостей довідкової справи в перше десятиріччя після Жовтневої революції в Україні було видання біобібліографічних довідників письменників. Про намір підготувати “Словник українських письменників” в 1918 р. через журнал “Книгар” (ч. 2) повідомило видавництво “Час”. У 1921 р. М.Ф. Яшек уклав покажчик “Т. Шевченко: матеріали для бібліографії за роки 1903–1921” [3.-С.68]. Про підготовку “Словника сучасних західноукраїнських письменників” сповістив на сторінках львівського журналу “Дзвони” (1932, № 12) Є. Пеленський. У 1934 р. на сторінках львівського “Науково-літературного збірника Галицько-руської матиці” (т. 8, с. 22–50) з’явилося “Коротке зведення письменників та журналістів на Лемківщині”. У цьому ж році було внесено до видавничого плану Державного видавничого об’єднання УСРР (ДВОУ) біобібліографічний словник діячів культури і мистецтва під назвою “400 літ” Биковця та ін.

Активним діячем цього руху в Україні був Микола Антонович Плевако (1890–1941) – історик літератури, бібліограф, педагог, професор Харківського ІНО (1922–28). У 1926–33 рр. – дійсний член Наукового дослідного інституту літературознавства ім. Т.Г.Шевченка, зав. кабінету бібліографії Т. Шевченка і нової української літератури. У 1932–34 рр. – старший науковець редакційного комітету ВУАН. Вперше біографічна довідка про Плевака М.А. була включена до Української радянської енциклопедії в 1963 р. [4.-С.247].

У 1923–26 рр. він видав “Хрестоматію нової української літератури”, до якої були включені також біографічні довідки письменників [5]. У 1923 р. вийшов 2-й том (45 імен), у 1926 р. – 1-й том (30 імен). До Хрестоматії М. Плевако включив усіх літераторів дореволюційного часу – 75 імен. Якщо порівняти цей посібник з 5-томним біобібліографічним словником “Українські письменники” (К., 1960–1965) [6], то за кількістю персоналій відповідного періоду він докладніший і повніший, бо містить такі імена, як Остап Рудиковський, Петро та Степан Писаревські, Костянтин Думітрашко, Степан Олександрів, Кирило Тополя, Дмитро Маркович, Спиридон Черкасенко, Григорій Чупринко, Микола Філянський, Б. Лепкий, Петро Карманський тощо. В Хрестоматії зустрічаються імена літераторів, яких радянське літературознавство віднесло до “буржуазних націоналістів” і на значний час полишило згадки про них.

Наприкінці 1923 р. з ініціативи М.А. Плевака розпочалося укладання національного біобібліографічного словника українських письменників. Словник, за задумом автора, мав відтворити певну і реальну картину історичного розвитку української літератури; дати за змогою “всі характерні для даної епохи й для даної групи письменників” твори. Кожен письменник мав постати перед читачем “з усіма своїми особливостями й класово-ідеологічними рисами” незалежно від того, хто він за своїм соціальним станом та ідейними переконаннями [7.-С.30-32].

В основу формування Словника була покладена анкетна практика. Було розіслано близько 3000 анкет і одержано велику кількість власноручних тогочасних відповідей літераторів. Анкети надійшли від Алешка В.І., Алчевської Х.О., Андрушенка М.В., Арбатова О.П., Атаманюка В.І., Бабія О., Бажана М.П., Баженової Л.М., Баленка Г.М., Бедзика Д.І., Бендюженка С.Ф., Берло Г.Л., Бобінського В.П., Боброва В.П., Богословського М.Ф., Браунера О.О., Бужинського М.М., Буніної З.М., Ванченка П.З., Введенської Н.А., Ведміцького О.М., Вишні О., Гадзінського В.А., Гаєвського С.Ю., Гака А., Гжицького В.З., Головка А.В., Голоти П.І., Гончаренка К.О., Гаруцького О.П., Грабенка А.М., Григорука Є.М., Грушевського М.Ф., Гуцала Р.А., Діхтяря О.І., Дмитрієва М.В., Дніпровського І., Доленга М.В., Донцова Д.І., Донченка О.В., Дорожного І.Д., Дуліна О.О., Жилка Ю.З., Жлуктенка В.О., Жука М.І., Журливої О.К., Загула Д.Ю., Заливчого А.І., Застирця Й.Я., Зерова М.К., Ірчана М., Йогансена М.Г., Казки А.В., Кирія О.А., Ковіньки О.І., Кожушного М.П., Конторина О.П., Копиленка О.І., Косинки Г.М., Коцюби Г.М., Кошельника П.Ю., Кулика І.Ю., Куліша М.Г., Курила-Кримчака А.П., Лавренка-Хуторного М.Ф., Ладухіна Ф.Є., Лепкого Б.С., Малечі Н.М., Малинки О.Н., Мамонтова Я.А., Марфієвича М.І., Масенка Т.Г., Микитенка І.К., Мисика В.О., Мусіяка С.П., Нагорського В.Д., Овчаренка М.С., Огневіка Т.П., Олійника К.П., Омельченкової М.В., Осадчого Т.І., Осюка О.Т., Паніва А.С., Панча П.Й., Пилипенка С.В., Письменного М.С., Поліщука В.Л., Постернака Г.Ф., Радомського А.С., Рекуна І.М., Рклицького Г.П., Рклицького С.В., Романівської М.М., Рудика Д.П., Русова О.О., Русової С.Ф., Савченка Я.Г., Сагайдачного Є.П., Садовського М.К., Семенка М.В., Сенченка І.Ю., Скатинського Й.К., Слісаренка О.А., Сосюри В.М., Старицької-Черняхівської Л.М., Сушицького Ф.П., Тарновського М.М., Терещенка М.І., Тичини П.Г., Усенка П.М., Филиповича П.П., Фіногенова І.М., Хільченка О.П., Хоменка Є.І., Чаплі В.К., Черняхівського О.Г., Чигринця Б.Д., Чумака В.Г., Шкурупія Г.Д., Щупляка О.Д., Щурата В.П., Юльченко-Здановської М.Ф., Ялового М.О., Яновського С.П., Ярошенка В.М. та ін. У 1934 р. словник був майже готовий, але робота над довідником була припинена через політичні репресії діячів української культури і науки. Зараз цей матеріал зберігається в ІР НБУВ та Архіві-музеї літератури та мистецтва України [8.-С.424-429; С.159-160; С.20-21,32].

Особливе місце в історії літератури, бібліографістики і біографістики належить біобібліографічному покажчику А. Лейтеса і М. Яшека – першому з томів трьохтомнику “Десять років української літератури. 1917–1927” [9]. Покажчик підготований до десятиріччя Жовтневої революції в науково-дослідному Інституті літературознавства ім. Т.Шевченка (Харків) співробітником кабінету бібліографії М. Яшеком і літературознавцем О.М. Лейтесом. У вихідних даних видання зазначено, що ця праця була відзначена “Управлінням Науковими Установами УСРР премією ім. І. Франка за 1928 р.”.

Зазначимо, що його появі передувала промова М. Скрипника на Х з’їзді КП(б)У (листопад-грудень 1927) “Про завдання культурного будівництва” [10.-С.580-599]. Період після з’їзду – сприятливий час у житті діячів культури. Народному Комісаріатові освіти було надано право брати активну участь в літературному житті країни. Через цю державну установу держава виділяла кошти на видавництво творів, заохочувало літературні проекти й оголошувало конкурси на праці, твори з нагоди річниці Жовтневої революції. Завдяки цим обставинам стало можливим видання двох із запланованих до видання томів “Десять років української літератури”.

Передбачалося підготувати три томи “Десять років української літератури. 1917–1927”. Перший том – бібліографічний покажчик письменників. Другий – “Організаційні та ідеологічні шляхи української радянської літератури”. У ньому надруковано, зокрема, маніфест літературно-мистецької групи “Гроно”, літературної організації “Аспанфут”, платформи письменницьких спілок “Плуг”, “Гарт”, матеріали про ВАПЛІТЕ, “Молодняк” та ін. Третій том планувалося видати під назвою “Темарій. Стилї. Жанри. Портрети письменників. Характеристики критиків”. Перші два томи з’явилися в 1928 р. Третій з друку так і не вийшов.

Упорядники поставили перед собою завдання: у 3-х томах видання “підібрати документи-матеріали, які б дали більш-менш завершене уявлення про літературне десятиріччя, і в такий спосіб дати можливість кожному культробітникові, учневі, навчителеві, критикові, рецензентові, літературознавцеві та й просто рядовому читачеві найсистематичніше проаналізувати...розвиток і досягнення перших десятих років української радянської літератури”.

Ми зупинили нашу увагу на першому біобібліографічному томі видання з декількох причин. Передусім, це один з перших українських тематичних довідників (у 1926 р. з’явилися “Матеріали до словника українських граверів” П.М. Попова [11]). За змістом – це біобібліографічний довідник, у якому подаються імена понад 1300 імен (165 біографічних довідок) письменників, літературознавців, критиків тощо, праці яких створили українське літературне поле у 1917–27 роках [12]. Багато з цих письменників почали свою літературну діяльність, розкрили свій талант в українському літературному просторі, яке дослідники називають складовою частиною українського відродження або ренесансу 1917–33 років (Ю. Луцький, Ю. Лавріненко та ін.).

По-друге, через біографічні довідки і бібліографію авторам праці вдалося показати формування в Україні спільного органічного літературного процесу із стильовими течіями (футуризм, неокласицизм, символізм тощо), дискусіями, змаганнями, творчими угрупованнями (“Плуг”, ВАПЛІТЕ та ін.), видавничою діяльністю та роллю в цьому альманахів і журналів (“Червоний шлях”, “Життя й революція”, “Літературний ярмарок”, “Глобус”, “Плуг”, “Гарт”, “Всесвіт”, “Молодняк” та ін.).

По-третє, біобібліографічний покажчик “Десять років української літератури” визначається цікаво продуманими критеріями добору персоналій, структури бібліографічних довідок тощо. У цілому матеріал покажчика наближає його до біобібліографічного довідника і дозволяє скласти певне уявлення щодо тенденцій розвитку літературного процесу в Україні протягом десятиріччя, а також дозволяє використати матеріали покажчика в біографістиці.

Матеріал першого тому охоплює літературне життя в Україні в перші десять років після Жовтневої революції. Укладачі розуміли, що українська література цього періоду являє собою надзвичайне явище. Це “стихийний рух від землі, від верстату до письменницької творчості”. Зібрані до купи твори майстрів і твори початківців допоможуть дати картину літературного будівництва першого десятиріччя.

Керуючись цим, укладачі поклали в основу формування довідника бібліографічний критерій. Свідомо відмовившись від літературних і естетичних оцінок творів, автори намагались у покажчику зібрати до купи “більше літературних фактів”, розкиданих, перш за все, по літературних журналах і періодичній пресі. Окремі видання на той час мали далеко не всі представники літературного життя.

Такий підхід дозволив включати письменників, незважаючи на художню цінність їхніх творів, незалежно від їхнього ідеологічного напрямку та причетності до того чи іншого літературного угруповання. Це дозволило зібрати в одному тому літераторів, які тільки почали літературну діяльність; письменників, твори яких уже “мають тверду художню репутацію”; письменників демократичного напрямку, які продовжували творчо працювати в радянський час (Х. Алчевська, С. Васильченко, М. Могилянський, В. Чередниченко та ін.); письменників, що жили та працювали на Західній Україні (О. Кобилянська, В. Стефаник, Б. Антонич); а також українських авторів, які емігрували (І. Атаманюк, І. Куліш, М. Ірчан). До довідника увійшли письменники, які працювали “на Великій Радянській Україні”, а ті, що живуть поза межами УСРР мають увійти, якщо вони випустили окремі видання, чи друкувалися в періодичній пресі України. На думку укладачів, твори майстрів і твори початківців у сукупності своїй дозволять скласти грандіозну картину літературного будівництва і боротьби десятиліття 1917–1927 рр.

Автори розуміли неправомірність такого підходу як наукового, але це надавало можливість зберегти для історії великі й малі факти з літературного життя в Україні, бо вони “в своїй сутності дають повноту соціального життя” (настрій, школи, напрямки тощо) та фіксують “почуття революції” українських письменників і громадян “з пером в руці” [9.-С. V].

Бібліографічні дані з біографічними довідками, які разом створюють літературний портрет письменника, нерівнозначні за розміром і змістом. У кожному конкретному випадку бібліографія персоналії складається 1) лише з бібліографії творів; 2) з бібліографії творів, критичних статей, рецензій; 3) з бібліографії творів, бібліографічних відомостей, витягів з критичних статей, присвячених останньому творчому етапу, чи рецензій.

При наявності псевдоніму (псевдонімів) він додається до прізвища авторів. При цьому твори згруповано за кожним псевдонімом окремо. Такий розподіл бібліографічного матеріалу дозволяє судити (умовно) про інтенсивність творчого процесу. Видання, що повторювалися, разом із накладами дають можливість зробити певні висновки про популярність письменника.

Джерелом для довідок стали автобіографії та бібліографія, написані самими письменниками; анкети літературних організацій (перш за все – “Плуг”), “Хрестоматія нової української літератури” М.А. Плевака. Бібліографічні дані добиралися з бібліографічних видань – “Книгар” (1917–1919), “Голос друку” (1921), “Бібліологічні вісті” (1923), “Книга” (1923–1924), “Червоний шлях”, “Літопис Українського Друку” та ін., а також матеріал, одержаних від Українського Наукового інституту книгознавства та Української книжкової палати тощо.

Структуру подання матеріалу до персоналій розглянемо на двох прикладах.

Б. Антоненко-Давидович [9.-С.9-10]: 1) Коротка біографічна довідка; 2) Твори, окремі видання за підписом Антоненка-Давидовича Б. (назва, зміст, тираж, ціна); 3) Рецензії на твори (см. п. 2); 4) Проза в періодичній пресі за підписом Антоненка-Давидовича Б.; 5) Твори в періодичній пресі за підписом Антоненка Б.; 6) Критика (см. п. 5); 7) Твори в періодичній пресі за підписом Вірного Б.; 8) Бібліографія.

Йогансен Михайло [9.-С.195-199]: 1) Коротка біографічна довідка; 2) Цитати, уривки з критичних творів, рецензій, які характеризують творчість письменника; 3) Твори (окремі видання); 4) Рецензії; 5) У періодичній пресі (поезії, проза); 6) Рецензії; 7) Переклади російською мовою; 8) Бібліографія.

До довідника включено імена людей, які проявили себе у тому чи іншому літературному жанрі або напрямі. У 1927 р. почалася інтенсивна літературна діяльність І. Багряного (1907–1963). Це оповідання “З оповідань старого рибалки” (Всесвіт, № 34, С.4–6), вірші в журналах “Всесвіт”, “Глобус”, “Життя і революція”, “Плужанин”, “Червоні Квіти” [9.-С.19]. М. Бажан (1904–1983) видав збірки поезій “17-й патруль”, “Різьблена тінь” (1926, 1927; Вид-во “Книгоспілка”, Харків) та в 1925–27 рр. ряд віршів у журналах “Глобус”, “Червоний шлях”, “Всесвіт”, “Життя і Революція”, альманасі ВАПЛІТЕ [9.-С.20-21]. У львівських літературних журналах “Митус”, “Світло”, “Вікна” публікувався В. Бобинський (1898–1938).

У 1910 році почав свою літературну діяльність учитель за фахом С. Васильченко (1878–1933). Окремі видання: “На перші гулі” (1917, 1922, 1925), “Не співайте, півні, не вменшайте ночі” (1917, 1922, 1925), “Драматичні твори” (1917), “Оповідання” (1918), “Червона воля України” (1920) та ін. [9.-С.47-54]. “Серед письменників початку 20-го століття, серед блискучої плеяди “європейців”, що перші спробували одягти українську літературу в “європейський фрак та циліндр” (як тоді говорилися), особне місце займає творчість С. Васильченка” – писав про нього А.Шамрай [9.-С.48].

Багатим творчим доробком зафіксована на сторінках довідника діяльність О. Вишні (1889–1956). Це окремі видання: “Кому веселе, а кому й сумне” (1924, 1925, 1926), “Діли небесні” (1924, 1925, 1927), “Реп’яшки” (1924), “Літературні усмішки” (1924), “Вишневі усмішки сільські” (1924, 1925) та ін. Перелік його творів займає 8 сторінок словника [9.-С. 65-72].

“Український Пушкін”, наймолодший, найпопулярніший, справжній улюбленець свого часу О. Влизько (1908–1934) [13; 9.-С.75-77]. Перша книжка 19-літнього юнака – “За всіх скажу” (К.: Книгоспілка, 1927). Я. Савченко писав про О. Влизька з приводу “Дев’ятої симфонії”: “Я не знаю нічого кращого в українській поезії останнього десятиліття щодо такої шляхетності думок, такого міцного й суцільного пафосного піднесення і, нарешті, такої широти й людяності мислення. Це тим паче вражає, що Влизькові всього 19 років” [14.-С.270-272].

Поезії Марка Вороного (1904–1941) друкувалися в журналах “Глобус”, “Червоний шлях”, “Життя й революція” і ніколи не були зібрані та видані окремою збіркою. Друкуючи пучок сонетів М. Вороного (Антіоха), один львівський журнал писав: “Молодий поет-неоромантик, співець трагічності нашої епохи. У його віршах відчувається невичерпна потенціальна сила, що шукає свого виходу. Серед сучасних поетів Радянської України його талант помітно визначається глибшим змістом і досконалою формою” (“Світло”, Львів, 1926, ч. 6, С. 11) [15.-С.356; 9.-С.80].

Початок літературної діяльності Д. Гуменної (1904–1995) припав на 20-ті рр. Перший друкований твір – нарис “В степу” (1924, журнал “Сільсько-Господар. Пролетар”), далі – оповідання “Леня” (1925, “Глобус”), “Пастухи” (1925, журнал “Плужанин”), “Савка” (1925, журнал “Нова Громада”), “Іскорки” (1925, журнал “Сільсько-Господар. Пролетар”). Подальша творча діяльність письменниці пов’язана з Америкою. За радянських часів не включалася до довідників [9.-С.121-122].

Серед небагатьох письменників Західної України в покажчику подається бібліографія творів Д. Загула (1890–1944). Перші твори надрукував в газеті “Буковина” (1907). Поетичне надбання Д. Загула становлять три його збірки поезій “З зелених гір” (1918), “На грані” (1919), “Наш день” (1919, 1923, 1925), переклади (“Фавст” Гете), літературознавчі та критичні статті [9.-С.174-180].

В. Підмогильний (1901–1937) – визначний белетрист 20-х рр., перекладач французької прози, письменник-інтелектуал, редактор видавництва “Рух”, ДВУ, Книгоспілка, “Життя й революція” [9.-С.374-377].

С. Плужник (1898–1936) – “найвидатніший майстер імпресіоністичної поезії ХХ сторіччя” [16.-С.54; 9.-С.383-385]. В. Свідзінський (1885–1941) у 1920–27 рр. появився в пресі з поезіями, опублікував дві книжки віршів: “Ліричні поезії” (Кам’янець: ДВУ, 1922), “Вересень” (Харків, 1927) [9.-С.429-431]. Т. Осьмачка (1895–1962) займав першорядну позицію в поезії: “Скільки огні” (Харків: ДВУ, 1925), “Круча” (К.: Слово, 1922) [9.-С.348-350].

М. Хвильовий (1893–1933) – провідний новеліст, творець власної літературної школи, власного стилю, організатор і головний речник українського відродження в УРСР. Ідеологію та кредо українського відродження оформив в книгах “Камо грядеши” (Харків: Книгоспілка, 1925), “Думки проти течії” (Харків: ДВУ, 1926), “Апологети писаризму” (Культура і побут, 1926, ч. 9-13). “Враження від статей Хвильового подібне до того, ніби в кімнаті, де було так душно, що важко дихати, відчинили вікна, й легені раптом відчули свіже повітря” (М. Могилянський) [17; 9.-С.526-534].

Життєвий і творчий шлях В. Чумака (1900–1919) дуже короткий. Але біографічна довідка та перелік біографічних матеріалів, оцінка творчості (Б. Якубський), бібліографія праць і критичних статей підібрані дуже ретельно і на довгі роки залишалися найповнішим переліком як творчого доробку, так і праць про цього талановитого юнака [9.-С.560-564].

Із представників старшої генерації в довідник увійшли вже добре відомі своїми творами в різних літературних жанрів: М. Могилянський, А. Кримський, О. Кобилянська, В. Винниченко, С. Васильченко, В. Чередниченко, Х. Алчевська та ін. Багато імен відмічено в довіднику лише одним віршем чи оповіданням. Але вони передають епоху і створюють мозаїку активного літературного життя в Україні. Серед них імена Андрущенка Марата, Васюти Б., Волошки Людмили, Дніпровича, Мочарського М., Руденка П., Липи Ю. та ін.

Повернемось до початку нашої статті. Біобібліографічний покажчик А. Лейтеса і М. Яшека, виданий понад 70 років тому, і в якому зафіксовано близько 1300 імен, – унікальне явище на тлі українських довідкових видань. До нього були включені відомі на той час письменники, маловідомі, початківці, а також ті, які залишили по собі лише декілька віршів чи оповідань на сторінках періодики. Укладачі розуміли, що культуру і літературу творять не тільки великі, а й середні та малі літературні діячі. Останнім, як вважали укладачі, належить особливо важлива роль пропагандистів культурних надбань серед широких трудових мас.

До речі, надзвичайно точно висловив цю позицію і вимогу до біобібліографічних праць І. Франко у рецензії на працю І.О. Левицького “Прикарпатська Русь в XIX віці. В біографіях і портретах єи діятелей с увзглядненъем замечательных людей, которых 1772 р. застав при жизни” (1898–1901): “По моїй думці дуже пожадане, щоб біографічний лексикон давав нам звістки про всіх людей, що чим-небудь визначилися в нашому житті, нехай се буде й найдрібніша заслуга. Тільки маючи відомості про якнайбільше число дрібних і зовсім дрібних діячів, ми зможемо сягнути оком у глибини народного організму, в ті найдрібніші пружини й мотори народного відродження, зможемо відповідно оцінити праці й заходи видніших діячів або донеслість елементарних, масових рухів. Власне, чим повніший з того погляду лексикон, тим більша його вартість” [18.-С.27].

Біографічні довідки, різні за розміром та обсягом, мають лише 165 літературних діячів. Але для біографістики як історичної дисципліни важливі всі імена, внесені у покажчик. Однією з необхідних вимог до тематичних довідників, у даному випадку літературних загальноукраїнських і регіональних, а також історичних регіональних, краєзнавчих, є максимальне наповнення їх іменами, які репрезентують усе розмаїття літературного простору в конкретний час – від аматорів, початківців до відомих письменників, літературознавців, критиків тощо. З цієї позиції біобібліографічний покажчик і зараз залишається цінним суттєвим джерелом як для біографістики, так і для історії української літератури.

Багато біографічних довідок були подані до покажчика особисто письменниками, або складені укладачами на підставі надісланих анкет. У наступних довідниках з тих чи інших ідеологічних причин деякі відомості змінюються або замовчуються. Наприклад, в біографічній довідці А. (О.)М. Лейтеса наводиться його перебування (з батьками) за кордоном, набуття філософської освіти [9.-С.287-288]. У пізніших словниках, згідно з анкетною, яка зберігається в архіві Спілки письменників СРСР, вказується про закінчення ним у 1922 р. Харківського ІНО [19.-С.152].

Біографічні довідки містять важливі відомості про участь літераторів у літературних угрупованнях, належність до літературних течій. У разі відсутності довідки про особу, ці відомості можна одержати з аналізу бібліографії, розміщеної під прізвищем. Бібліографія також дозволяє визначити, на якому етапі своєї літературної діяльності знаходилась та чи інша особа (початківець, уже визнаний) на момент видання довідника; уявити інтенсивність творчої діяльності та оцінку його творів читачами і критиками (наклади і перевидання, рецензії); визначити журнали, періодичні видання, у яких з’явилися вірші й оповідання початківця чи письменника; літературні угруповання, до яких входив автор.

Для реконструкції творчої біографії важливі достовірні знання про псевдоніми, поява яких пов’язана з конкретними життєвими обставинами чи періодом творчості. Важливо, що поряд із кожним псевдонімом наведено перелік праць, що з’явилися під ними. Подача псевдонімів укладачами біля імені особи та зв’язок кожного з конкретними працями, а також назвою і часом

видання, важлива як для дослідників творчості (літературознавців), так і для біографістів. По-перше, це дає можливість розкрити псевдоніми. По-друге, має просопографічний аспект: пояснення причини звернення особи до псевдоніму, його змістовне навантаження.

З другого боку, показчик А. Лейтеса і М. Яшека за своїм змістом і побудовою дає великий матеріал для вивчення історії літератури (біографічний матеріал, літературні течії, угруповання, видання, наклад, відбиття через тематику творів суспільно-політичної обстановки в країні, сприйняття літературної продукції суспільством і критиками тощо).

Аналіз біографічних даних показчика дозволяє дійти висновку про те, що в українській літературі в 1917–1927 роках відбулася зміна поколінь. Більша частина з тих літераторів, які прийшли цього часу в літературу, народились в останнє десятиріччя XIX – перші п'ять років XX ст. Не всім вдалося прожити в літературі повнокровне життя. З відомих причин для багатьох воно трагічно закінчилось у другій половині 30-х років, багато були змушені продовжити творчу діяльність в еміграції, вийшли з цього процесу з поламаними долями.

Відомості про соціальне походження були обов'язковими для всіх біографічних свідств того часу. Воно ж для багатьох з'явилося визначальним в подальшому житті. Однак для історії літератури важливим фактом є те, що в це десятиріччя до літератури прийшли діти селян, робітників, ремісників, службовців, інтелігенції (діти вчителів), міщан, служителів церкви.

На Першому всесоюзному з'їзді радянських письменників (1934) склад делегатів (591 делегат) мав такий вигляд: середній вік – 35,9 років, середній літературний стаж – 13,2 роки. Серед делегатів з'їзду переважна більшість – із селян (42,6%), далі йшли з робітників (27,3%), “з трудінтелігенції” (12,9%), службовців (5,5%), дворян (2,4%), міщан (2,4%). Делегація українських письменників (42 письменника) була репрезентована представниками з родин робітників (10), селян (7), служителів культу (1) і 24 – походження не вказано [20.-С.279].

Певною мірою наведене ілюструє деякі тенденції формування особистої психології та світосприйняття творчої інтелігенції в першій чверті XX століття. Наприклад, російська дослідниця Т.П. Коржихіна у своїй монографії “Извольте быть благонадежны”, відзначає, що цей процес припав на роки революції та громадянської війни, період різких соціальних змін. Міграції із села до міста склали проміжний – напівсільський, напівміський тип. На її думку, “сама дійсність сприяла закріпленню у свідомості психології боротьби, жорстких суджень, спрощеному розумінню і сприйняттю соціалістичних ідей. Ідеологія соціалізму складала основу формування системи цінностей ще селянської за психологією та романтично налаштованої інтелігенції” [20.-С. 280].

Зазначеним рисам відповідає й освітній рівень учасників літературного життя. Значна їхня частина дістала початкову і середню освіту в 2-х, 4-х, 7-микласних сільських і міських школах, гімназіях, реальних, трудових, учительських, фельдшерських школах, робітфаках. Незначна частина мала вищу або спеціальну освіту: В. Десняк (Чернігівська учительська семінарія, Московський інститут журналістики, Вищий Літературно-художній інститут в Москві, аспірантура Українського інституту марксизму); В. Гадзінський (народна, реальна школи, Львівська політехніка, Віденський університет). Частина прийшла до літератури після закінчення історико-філологічного та інших факультетів Київського університету або Інститутів народної освіти (Київ, Харків, Полтава, Кам'янець-Подільський). Вищу освіту здобували в Київському, Львівському, Кам'янець-Подільському, Чернівецькому, Комуністичному (Харків) університетах, сільськогосподарських, медичних, інженерних інститутах та ін. Досить типовими були шляхи в літературу, які пройшли, наприклад, Т. Масенко (двокласна школа, робітфак, курси журналістики), І. Момот (початкова школа, семирічка, курси журналістики).

У показчику широко репрезентована регіональна географія літературного життя: Сумщина, Прилуки, Ромни, Чернігівщина, Херсонщина, Полтавщина, Вінниччина, Дніпропетровщина, Житомирщина, Донбас, Волинь, Одещина тощо. Однак основні події літературного життя відбувалися у двох містах – Києві та Харкові. У них, зокрема, були зосереджені редакції багатьох літературних часописів.

На сторінках показчика зустрічаються назви багатьох літературних угруповань, які існували в Україні на той час, та імена письменників, які входили до них: “Плуг” (Харків, 1922–31) – спілка селянських письменників (А. Головка, П. Панч, Г. Епик, О. Копиленко, П. Усенко, В. Сосюра, В. Мисик, І. Сенченко); “Гарт” (Харків, 1923–25) – спілка пролетарських письменників (М. Йогансен, В. Еллан-Блакитний, П. Голота, К. Гордієнко, Д. Бузько, О. Досвітний, І. Дніпровський, П. Іванов, І. Кулик, В. Коряк, І. Кириленко, О. Копиленко, Г. Коцюба, П. Лісовий, А. Любченко, М. Майський, В. Поліщук, В.Сосюра, І. Сенченко, П. Тичина, П. Усенко, М.Хвильовий, І. Шевченко, М. Христовий, О. Корж, П. Лаврик та інші. Імена трьох останніх відсутні в довідниках “Словник української літератури. Письменники Радянської України” (Т. 2, 1948) та “Українські письменники” (Т. 4–5,

1965); ВУАПП (Всеукраїнська асоціація пролетарських письменників) – організація рос. пролетарських письменників у Харкові (1924–25).

ВУСПП (Всеукраїнська спілка пролетарських письменників; Харків, 1927–32). Серед її членів: О. Влизько, С. Голованіський, В. Горбатов, Д. Гордієнко, М. Доленго, Н. Забіла, Д. Загул, І. Кириленко, Б. Коваленко, О. Корнійчук, В. Коряк, І. Кулик, І. Ле, І. Микитенко, Л. Первомайський, Я. Савченко, Л. Смілянський, В. Сосюра, М. Терещенко, П. Усенко, М. Шеремет та ін.

ВАПЛІТЕ (Вільна Академія Пролетарської Літератури; Харків, 1925–1928). Серед її членів: М. Хвильовий, М. Яловий, О. Досвітний, М. Бажан, М. Йогансен, В. Вразливий, О. Громів, І. Дніпровський, О. Досвітний, Г. Епик, М. Йогансен, О. Копиленко, Г. Коцюба, І. Кулік, М. Куліш, О. Лейтес, А. Любченко, М. Майський, В. Мисик, П. Панч, І. Сенченко, О.Слісаренко, Ю. Смоліч, В. Сосюра, П. Тичина, Д. Фельдман, М. Хвильовий, Г. Шкурूपій, Ю. Яновський та ін.

АСПИС ("Асоціація письменників"; Київ, 1924–25), об'єднувала представників "непролетарської" літератури Києва – М. Зерова, Т. Осьмачку, Є. Плужника, Л. Старицьку-Черняхівську, Д. Загулу, П. Пилиповича, В. Атаманюка, Г. Косинку та ін.

"Ланка" (Київ, 1924–26). Входили: В. Підмогильний, Б. Антоненко-Давидович, М. Галич, Г. Косинка, Є. Плужник, Т. Осьмачка, Д. Фальківський, Б. Тенета, І. Багрянний та ін. "Марс" ("Майстерня революційного слова"; Київ, 1926–28): Б. Антоненко-Давидович, В. Підмогильний, Г. Косинка, Д. Фальківський, Б. Тенета та ін.

"Молодняк" (Харків, 1926–32). З "Молодняка" в літературу прийшли: П. Усенко, Л. Первомайський, Б. Коваленко, І. Момот, М. Шпак, І. Ковтун, О. Корнійчук, О. Кундзіч, І. Гончаренко та ін.

"Західна Україна" – спілка революційних письменників, до якої входили М. Ірчан, І. Ткачук, А. Шмигельський та ін.

Образ літератури 20–30-х рр. створюється творами й окремими літературними працями, які доходять до читача перш за все через систему журналів, які видають літературні угруповання, творчі майстерні, державні й кооперативні видавництва. Помітним фактором культурного і громадського життя України є літературно-художні та суспільно-політичні журнали: "Життя й революція" (Харків, 1925–34), "Червоний шлях" (Харків, 1923–36), "Культура і побут" (Харків, 1925–28), "Гарт" (Харків, 1927–32), "Молодняк" (Харків, 1937–34), "Мистецтво" (Київ, 1919–20), "Всесвіт" (Харків, 1925–34), "Культура" (Львів, 1924–34), "Музагет" (Київ, 1919), "Глобус" (Київ, 1923–35), "Західна Україна" (Київ, 1927–30, Харків, 1930–33) та ін.

У постанові Політбюро ЦК КП(б)У від 25 серпня 1926 р. "Про стан преси на Україні" відмічається: "Видання літературно-наукових і політичних журналів на Україні набуває великого значення як чинник організаційно-політичної роботи серед широких мас робітників і селян, а так само інтелігенції" [21.-С.329]. На 1929 р. "... число українських часописів має 232 назви із загальним річним накладом 11 752 000 примірників і 7 967 друкованих аркушів на рік і 34 970 000 відбитків". [22.-С.450] Старанням таких першорядних організаторів видавничої справи як С. Пилипенко росли видавництва, даючи систематично книжкову і журнальну продукцію. Редактором видавництв "Рух", ДВУ, Книгоспілка, "Життя й революція" був В. Підмогильний.

Завдяки вибуху талантів і розмаїттю літературних форм, журнали того часу формують літературну середу і життя епохи. "... Досить порівняти журнали 30-х рр., вимучені і висушені, з журналами 20-х, розмаїтими, багатими, винахідливими, – відмічає академік І. Дзюба, – щоб побачити різкий занепад художньої і теоретичної думки, відчуті страхотливі кадрові проломи. Звузилася тематика й проблематика української літератури, збіднила поетика: із засудженням "формалізму" згасли стильові шукання, ... авангардизм було ошельмовано, а зі складної амальгами натуралізму і революційної романтики залишилися здебільшого описовість та патетична фраза. На перший план виходить соціально замовлене оспівування героїки культурної революції, що включала в себе конструювання "нової лінії" та "нової моралі". І ще – боротьба ... з націоналізмом, з куркулями, із троцькістами, зі шкідниками, із шпигунами, із релігійним дурманом і т. д." [23.-С.46-47].

У ці роки всі види творчої діяльності переживали особливе піднесення своєї незалежності, самостійності творчої ініціативи, що втілювалося у багатобарвності літературних напрямів і творчих організацій. Відомості з біографічних довідок, назви літературознавчих і критичних праць, творів, публікації їх у тих чи інших журналах дозволяють пов'язати імена літературних діячів з літературними течіями.

Неокласики: М. Зеров, М. Драй-Хмара, В. Филипович, О. Бургардт (Клен), М. Рильський. На відміну від усіх інших груп, майже всі мали закінчену класичну вищу філологічну освіту, добру персональну культуру. Символісти: Я. Савченко. Редагував "Літературно-критичний альманах" символістів (К., 1918); Д. Загул – один із видатних представників української школи символістів.

Футуристи: О. Слісаренко, М. Бажан, О. Влизько, Г. Шкурупій. Семенко М. – творець і лідер українського футуризму. Відзначився цікавими формальними шуканнями в поезії та прозі. У 1918–31 рр. випустив коло 20 книг, перші з яких “Прелюд” (1913), “Дерзання”, “Кверофутуризм” (1914). Організатор групи і журналу “Наукова генерація” (Харків, 1927–31).

У це десятиріччя вперше в історії української літератури було налагоджено систематичні переклади зі світових літератур Сходу і Заходу. Російською мовою перекладали твори українських письменників С. Васильченко, М. Вороний, Є. Григорук, І. Дніпровський, М. Доленго, О. Донченко, В. Еллан, Д. Загул, М. Зеров, М. Йогансен, І. Кириленко, В. Кобилянський, Г. Коляда, О. Копиленко, А. Кримський, І. Кулик, М. Куліш, А. Любченко, О. Олесь, Т. Осьмачка та ін. У 1927 р. М. Слісаренко в літературній дискусії виступив проти тези М. Горького, що твори російської літератури на українську мову перекладати не варто, бо українці, мовляв, розуміють російську мову.

Як майстри перекладів європейської літератури виявили себе Д. Загул (балади Гете, перша частина “Фауста”), В. Свідзінський (із старогрецької, латинської, німецької), В. Филипович (з французької, латинської), М. Зеров (перекладач античної поезії: “Антологія античної поезії” – К.: Друкар, 1920), В. Бобинський (з французької, німецької, польської, найкращі переклади поезій А. Рембо); М. Драй-Хмара (з французької), В. Мисик (перекладач творів р. Кіплінга, р. Бернса), В. Підмогильний (переклав українською мовою А. Франса, О. де Бальзака, Гі де Мопассана, Стендаля) тощо.

Літературознавці називають 1917–33 рр. терміном “ренесанс” та “відродження” – короткочасна, але велика за змістом і напругою, цілком закінчена доба [24.-С. 957]. Ці десять років (1917–27) були благословенні нечувано рясним урожаєм на дуже молоді таланти. Імена їх, поряд із молодими неоромантиками, дебютантами попереднього п’ятиріччя (А. Любченко, І. Дніпровський, М. Йогансен, Ю. Смолич, П. Панч, Гжицький та ін.) назавше остануться в історії української культури: М. Куліш, І. Сенченко, М. Бажан, Ю. Яновський, Є. Плужник, О. Влизько, В. Мисик... Початок нової української сатири дали О. Вишня, М. Семенко, В. Поліщук. Вперше в історії України сформувався окремий фаховий цех професійних літераторів і журналістів, і вперше утворився суцільний органічний літературний процес із стильовими течіями (футуризм, неокласика, експресіонізм, символізм тощо) і змаганнями, що групувались навколо альманахів і журналів [24.-С.956].

Ренесанс української літератури і культури – короткий, але важливий в історії української літератури. Ю. Луцький вважає, що приводом до цього була рання напівавтономія України, яка була наслідком визвольної боротьби українського народу в 1917–1919 рр. Хоч за цей час в Україні не вдалося закріпити незалежність України, все ж таки було завойовано чимало прав у радянській республіці. Комуністична партія пішла на тимчасові поступки республікам, сподіваючись, що вони тісніше об’єднаються з Росією [25.-С.139].

З 30-х років починається селекція і трансформація культурного життя. Державна ідеологія проникає в усі його сфери, у тому числі й літературу. Ліквідовуються всі літературні угруповання в Україні. Державна ідеологія вимагала від представників письменництва та їхніх творів визнати і керуватися так званим “класовим підходом”. Відповідно до нього літературу було поділено на пролетарську, селянську, “супутню”, відмова від літератури і мистецтва “старого світу” як класово невитриманих супроводжувалося їхнім знищенням. Потім настала черга “лівого” мистецтва як “незрозумілого пролетаріату”.

У цілому 30-ті роки знаменувалися становленням української радянської літератури з єдиним засадничим творчим методом – соціалістичним реалізмом, творці якого були “колективізовані” до Спілки письменників. Мистецтво стало повністю контрольованим державою (Спілки письменників, державні видавництва, державна цензура тощо) [20.-С.321].

У ці роки українська література зазнала значних і трагічних втрат. 13 травня 1933 р. на знак протесту тоталітарним тенденціям у культурі самогубством покінчив життя М. Хвильовий (тут і далі наводяться прізвища письменників, які ввійшли до покажчика “Десять років української літератури”). Після вбивства 1 грудня 1934 р. в Ленінграді С.М. Кірова, в Україні було викрито так зване “Об’єднання українських націоналістів”. 13–15 грудня 1934 р. виїзна сесія військової колегії Верховного Суду СРСР в Києві розглянула справу 37 осіб. Серед інших до розстрілу засудили письменників: Г.М. Косинку-Стрільця, Д.Н. Фальківського, К.С. Буревія, О.Ф. Влизька. На додаткове слідство були направлені справи В.О. Мисика [26.-С.153].

У березні 1934 р. було розпочате слідство у справі М.К. Вороного за участь у т. зв. справі Українського національного центру; у квітні 1938 р. знов заарештований за участь у “контрреволюційній військово-повстанській організації” і за рішенням трійки УНКВС по Одеській області розстріляний [26.-С.156]. За “Справою боротьбистів” (березень 1935 р.) були обвинувачені: Куліш М.Г. (+9.10.1937), Епик Г.Д.. (+9.10.1937), Поліщук В.Л., Підмогильний В.П. (+ 9.10.1937),

Вражливий-Штанько В.П. (+ грудень 1937), Плужник Є.П. (+ 2.2.1936), Панів А.С. (+9.10.1937) і засуджені до позбавлення волі на 10 років. Визначенням Військової колегії Верховного суду СРСР від 4 серпня 1956 р. реабілітовані [26.-С.163-165].

За матеріалами "Справи УВО" (Українська військова організація, 1933–34) проходили: Б.Д. Антоненко-Давидович, П.М. Губенко (О. Вишня), О.Ф. Досвітний, Д.Ю. Загул, М.І. Ірчан-Баб'юк, М.К. Козорис, С.В. Пилипенко, О.А. Слісаренко, М.М. Яловий та ін. Більшість обвинувачених у цій справі загинула в ході репресій. У 1937 р. у Соловецької тюрмі разом із 134 "українськими буржуазними націоналістами" були знищені деякі члени спілки революційних письменників "Західна Україна" – М.І. Ірчан, В.І. Атаманюк-Яблушенко, М.К. Козорис [26.-С. 132, 179, 335].

Були репресовані: Будяк Ю.Я. (спр. Покос; 1879–1942), Бобинський В.П. (1898–1938), Борзяк Д.С. (1897–1938), Божко С.З. (1901–47), Биковець М.М. (1894–?), Вороний М.М. (1904–41), Вухналь Ю. (спр. Ковтун І.Д.; 1906–37), Гедзь Ю. (1896–1937), Галушко Д.О. (1898–1938), Доленго М.В. (спр. Клоков; 1896–1981), Дукин М.В. (1905–43), Драй-Хмара М.О. (спр. Драй; 1889–1939), Жигалко С.Й. (1902–38), Івченко М.Є. (1890–1939), Йогансен М.Г. (1895–1937), Коряк В.Д. (1889–1937), Коцюба Г.М. (1892–1939), Капельгородський П.Й. (1882–1942), Коханський І.Т. (1901–41), Коваленко Б.Л. (1903–37), Крушельницький А.В. (1878–1937), Кулик І.Ю. (1897–1937), Кириленко І.У. (1903–38), Лан О. (спр. Коршак К.Ю.) (1897–1937), Лебединець М.М. (1888–1934), Лебідь А.Д. (1898–1937), Лісовий П.А. (спр. Свашенко) (1891–1943), Микитенко І.К. (1897–1937), Малицький Ф.М. (1900–88), Могилянська Л. (1899–1937), Семенко М.В. (1892–1937), Старицька-Черняхівська Л.М. (1863–1941), Савченко Я. (1890–30-ті), Тась Д.М. (спр. Могилянський; 1901–37), Чечвянський В. (спр. Губенко) (1888–1938), Чигирин В. (1908–41), Штангей В. (1895–1937), Шкурупій Г.Д. (1903–37), Ярошенко В. (1898–1937) та ін.

Наступні значні біобібліографічні довідники українських письменників з'являються в 1948 р. і 1960–1965 рр. За персональним складом вони значно відрізняються від покажчика "Десять років української літератури". У порівнянні з ним, у біобібліографічний довідник Л. Хінкулова "Словник української літератури. Письменники Радянської України" (1948) [27.-С.587] було включено 260 імен радянських письменників. З довідника А. Лейтеса і М. Яшека, до цього словника було включено тільки 51 ім'я, що складає 3,9%. У біобібліографічний довідник "Українські письменники" (1965) [6], який включає 530 імен письменників, увійшло з довідника А. Лейтеса і М. Яшека 145 імен, що складає 11%. В усі три довідники увійшли імена 46 письменників: Бажан М., Вишня О., Вільховий П., Головка А., Голованіський С., Гончаренко І., Гордієнко К., Доленго М., Дольд (Михалік) Ю., Донченко О., Дубков Ю., Забіла Н., Іваненко О., Качура Я.Д., Клочья А., Козланюк П., Корнійчук О., Кочерга І., Кротевич Е., Кундзіч О., Ле І., Майський М.С., Мамонтов Я., Масенко Т., Минко В., Нехода І., Панч П., Первомайський Л., Радченко П., Рильський М., Полонник К., Романовська М., Сенченко І., Скляренко С., Смілянський Л., Смолич Ю., Сосюра В., Сумний С., Терещенко М., Тичина П., Турчинська А., Усенко П., Чередниченко-Коваліва В., Чумак В., Шовкопляс Ю., Шпак М. Такі письменники, як П. Тичина, М. Бажан, М. Рильський, В. Сосюра увійшли в усі російські та українські довідники й енциклопедії радянських часів. Але вони та їхні твори також належать періоду українського ренесансу. В кожного з них є замовчувані твори, написані в ці роки, які не згадуються в підручниках і виданнях цього часу. В "Української літературної енциклопедії" (літери А–Н; 1988–95) [28] із покажчика "Десять років української літератури" знаходимо вже 143 імені (21%). Ці підрахунки дозволяють вважати довідник А. Лейтеса і М. Яшека цінним біографічним джерелом для вивчення літературного життя і творчості його представників переважно в 1917–27 роках.

Уже через одинадцять років після виходу покажчика "Десять років української літератури" в "Литературной энциклопедии" (1939) у статті "Украинская советская литература" визначаються основні підсумки розвитку української літератури, даються політичні оцінки літературному процесу в СРСР. Зокрема в статті йдеться, що "советская украинская литература развивалась в обстановке напряженной классовой борьбы под благотворным воздействием освободительных идей великорусской литературы. Часть буржуазной интеллигенции, опираясь на класс сельской и промышленной буржуазии, стремились задержать рост советской литературы, разлагать ее изнутри". До останніх віднесено Хвильового, футуристів, неокласиків та інших, яких було "розгромлено" у роки другої п'ятирічки [29.-Стб.575-588].

З цієї енциклопедичної статті багато стає зрозумілим щодо критеріїв добору персоналії до наступних словників. Керуючись політикою в галузі літератури та ідеологічними партійними доктринами, багато з представників літературного життя в Україні перших десятиріч ХХ ст. не було включено до наступних словників. Для добору імен були задіяні інші критерії.

Так у біобібліографічний “Словник української літератури. Письменники Радянської України” Л. Хінкулова (1948), виданий Інститутом української літератури АН УРСР до 30-річчя Жовтневої революції, увійшло 260 діючих на “літературному фронті” поетів, белетристів, драматургів, письменників, літературознавців. Перш за все, членів Спілки радянських письменників України, які мають окремо видані книжки українською або російською мовами, а також письменників, “які загинули у Великій Вітчизняній війні, та що померли, але якщо їхня творчість має відношення до радянського періоду історії української літератури” [27]. До словника, порівняно із довідником А. Лейтеса і М. Яшека, не були включені імена письменників, які, перш за все, були репресовані в цей відрізок часу, а також не стали членами Спілки письменників, або їхній творчий доробок не був оформлений окремими виданнями.

До 4 і 5 томів біобібліографічного словника “Українські письменники” (1965) [6] було включено 530 імен українських письменників, творчість яких зайняла помітне місце в літературному процесі в Україні від Жовтневої революції до початку 1964 р. включно. До словника введені окремими персоналіями імена тільки тих письменників, критиків, літературознавців, які видали, як правило, не менш кількох окремих книг, що становлять певний внесок до літературного процесу. Під “певним внеском” розуміються твори, які були визнані державою ідеологічно витриманими.

Наведені факти свідчать про те, що біобібліографічний покажчик А. Лейтеса в М. Яшека є цінним джерелом як для вивчення особливостей літературного процесу в Україні у 1917–1927 роках, так і для поповнення бази фактографічних знань відповідного періоду у вітчизняній біографістиці.

Джерела та література

1. Семенов Ю.И. Персоналии в словарях и словари персоналий // Общественные науки и современность. – 1997. – № 1.
2. Дубин Б. Литература в зеркале биографического словаря // Семенов Ю.И. Слово – письмо – литература: Очерки по социологии современной культуры. – М., 1997.
3. Українська радянська бібліографія / За ред. Ф.К. Сарани, Д.Д. Тараманова. – К., 1980.
4. Плевако М.А. // Українська радянська енциклопедія. – К., 1963. – Т. 11.
5. Плевако М. Хрестоматія нової української літератури. – К., 1923–1926. – Т. 1-2.
6. Українські письменники: Біобібліографічний словник / Гол. ред. О.І. Білецький. – К., 1960–1965. – Т. 1–5.
7. Буран В. Літературознавець і бібліограф Микола Плевако (1890–1941): Біобібліографічний нарис. – К., 1996.
8. Плевако М.А. // Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського; Плевако М.А. // Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України: Путівник. – К., 2003; Буран В. Літературознавець і бібліограф Микола Плевако (1890–1941): Біобібліографічний нарис. – К., 1996. – Вип. 7.
9. Лейтис А. Десять років української літератури (1917–1927): Біобібліографічний покажчик / А. Лейтис, М. Яшек; Ред. С. Пилипенко. – К., 1928. – Т. 1.
10. М.Ф. Яшек у середині 20-х рр. працював в кабінеті бібліографії науково-дослідного Інституту літературознавства ім. Т. Шевченка в Харкові разом з М.А. Плевакою. Подавав за завданням журналу “Книгар” бібліографічні огляди в розділ “Бібліографія рецензій” (1917–1920). *Лейтес Олександр Михайлович* [3(15).12.1899 (за ін. даними 5(17).04.1899), м. Брест-Литовському Гродненської губ., тепер м. Брест, Білорусь – 3.05.1976, Москва]. Закінчив Харківський ІНО (1922). Перша збірка віршів – “Твоїх ночей” (1920). Початком власного літературного шляху вважав публікацію статей “Достоевський у світлі революції” та “Плюралізм в українській поезії” (1922). В Україні побачили світ “Жовтень і західна література” (1924), “Ренесанс української літератури: факти й перспективи” (1925), “Від Барбюса до Ремарка” (1930) та ін. Входив до літературного угруповання ВАПЛІТЕ. На початку 30-х рр. переїхав до Москви (Зленко Г. Цей “невідомий” Олександр Лейтес // Друг читача. – 1989. – 13 квітня. – С. 5).
11. Про завдання культурного будівництва на Україні // Десять років української літератури. 1917–1927. – 2-е вид. – Х., 1930. – Т. 2.
12. Попов П.М. Матеріали до словника українських граверів. – К., 1926.
13. Н.І. Черниш наводить цифру 1486 (Черниш Н.І. Українська енциклопедична справа: Історія розвитку, теоретичні засади, підготовка видань. – Л., 1998). Ю. Луцький надає цифру 900 (Луцький Ю. Літературна політика в Радянській Україні. 1917–1934. – К., 2000. – С. 136).
14. Коряк В. Олекса Влизько // Комуніст. – № 174. – 2 серпня.
15. Савченко Я. Рец. на кн.: Влизько О. За всіх скажу (Поезії) // Життя й революція. – 1927. – № 5.
16. Цитується за: Лаврінченко Ю. Розстріляне відродження. Антологія 1917–1933: Поезія. Проза. Драма. Есей. – К., 2004.

17. Державин В. Лірика Євгена Плужника: До десятих роковин смерті. 1936–1946 // Літаври. – 1947. – Ч. 3.
18. Могилянський М. Шляхи розвитку української літератури: Диспут 24 травня 1925 р. – К., 1925.
19. Записки НТШ. – 1902. – Т. 46. – Кн. 2.
20. Зленко Г. Цей “невідомий” Олександр Лейтес // Друг читача. – 1989. – 13 квітня; Сарана Ф.К. Лейтес О.М. // УЛЕ. – К., 1995. – Т. 3.
21. Коржихина Т.П. Извольте быть благонадежны. – М., 1997.
22. Про стан преси на Україні: Постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 25 серпня 1926 р. // Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення КП і Радянського уряду. 1917–1959: 36. документів (1917 – червень 1941). – К., 1960. – Т. 1.
23. Про стан та перспективи культурного будівництва. Постанова XI Всеукраїнського з'їзду Рад робітників селянських та червоноармійських депутатів від 15.05.1929 р. // Там само.
24. Дзюба І. Пастка. Тридцять років за Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна. – К., 2003.
25. Лаврінченко Ю. Розстріляне відродження. Антологія 1917–1933: Поезія. Проза. Драма. Есей. – К., 2004.
26. Луцький Ю. Літературна політика в Радянській Україні. 1917–1934. – К., 2000.
27. Шаповал Ю.І. Україна 20–50-х років: Сторінки ненаписаної історії. – К., 1993.
28. Хінкулов Л. Словник української літератури. Письменники Радянської України / Ред. О.І. Білецький. – К., 1948. – Т. 2. – Ч. 1.
29. Українська літературна енциклопедія. – К., 1988–1995. – Т. 1-3.
30. Подгайный Л. Украинская советская литература // Литературная энциклопедия / Под ред. А.В. Луначарского. – М., 1939. – Т. 11.

Summary

The article is devoted to the bibliographic index “Ten years of Ukrainian literature. 1917–1927” of A. Leites and M. Jashek. The author studies the content and the ways of the index in the humanities is used. The special attention is given to the methodical principles of the compiling the index.

Н.А. Німенко

З КОГОРТИ ПЕРШОВІДКРИВАЧІВ (Сильвестр Магура – вихованець школи проф. М. Макаренка)

Дослідження історії України, особливо періоду тоталітарних режимів, є актуальною проблемою сучасної науки, оскільки лише в останні роки з'явилася можливість вивчати “білі плями” нашого минулого. Тож великої уваги потребують матеріали, що в силу політичних міркувань довгий час залишалися невідомими широкому загалу. Це, перш за все, документи особових фондів та справ діячів науки та мистецтва періоду “українського Відродження” 20-30-х рр. ХХ ст.

В роки сталінських репресій найбільшого удару зазнали саме діячі науки, зокрема історики. Це й не дивно, адже саме вони, маючи ґрунтовні знання та чітку громадянську позицію, були найбільшою загрозою для запровадження тоталітарної ідеології. Під жорна каральної машини потрапили не лише відомі вчені, які мали великий авторитет, створили власні наукові школи, а й їхні вихованці - досить молоді дослідники, чий талант ще тільки набував сили. Було перервано повністю, або значно загальмовано природній процес спадкоємності у науці - зазнали репресій відомі школи М.С. Грушевського, А.Ю. Кримського, С.О.Єфремова, Ф.К. Вовка. Нині про їхні здобутки відомо досить багато. Інші наукові осередки, угруповання, гуртки в силу різних причин, часто трагічних, відомі менше.

У даному випадку йтиметься про одного з вихованців школи професора Миколи Омеляновича Макаренка (1877-1938) – видатного російського та українського вченого-енциклопедиста: археолога, пам'яткоохоронця, музеєзнавця, художника. Його біографія – яскравий приклад невтомної праці на науковій ниві. У 1902-1919 рр. він працював в Імператорському Ермітажі, з 1907 р. стає членом Російського Археологічного товариства, численних комітетів та комісій пам'яткоохоронного спрямування, з 1917 р. – дійсним членом Українського Наукового товариства, з 1919 – Всеукраїнського Археологічного комітету Всеукраїнської Академії наук. Викладав в училищі технічного малювання ім. барона А.Л. Штигліца, Вищих жіночих курсах, згодом – у Київському